

Ա. Հ. Ա. Գ. Ն. — Ինչուան հիմայ մեր յիշած Հայոց պաշտելի չաստուա-
ծոց մէջ՝ միայն Աստղիկն էր զուտ հայկական անուամբ կոչուած, և հայ զիցարանութեան ծնունդ. այսպէս հա-
մարելի է և վահագն, թէ և ինքն այլ ունենայ Աստղիկան և ուրիշներու պէս՝ ի-
րեն օտար զուգակից կամ փոխանակ, ինչ-
պէս Հերակլէս մի. և թէպէտ պատմութիւնն իբրեւ իրական անձ մի երեւցընէ մեզ զնա և զիցազանց մէջ դասելի, սակայն պաշտօնն և մեհենանքն հաւասարած են չաստուածոց, և Հայոց եօթն զլիաւոր զից և մեհենաց մին գտած:

Վահագն լատ պատմութեան, որդի կամ մանուանդ թոռն է Երուանդեան Տիգրանայ Հայկազանց, անոր հետ պատերազմած և յաղ-
թած Մարաց հուպակաւոր Ափգանկ թագաւո-
րին. որոյ անունը հայերէն թարգմանելով վի-
պասանք Հայոց, զնա՝ վիշապ, իրենները՝ Վի-
շապազունք կոչէին, ըստ խորենացոյ, և « ընդ »
» Վիշապաց ասէին յԵրզն՝ կուռել նմա և »
» յաղթել. և կարի իմն նմանազոյնս զՀերակ-
» լէսայ նահատակութեանցն՝ նմա երգէին »:
Մարաց և Պարսից մեծ հակառակութիւնն և
կռիւն՝ յայտ է և յօտար պատմից, թէ և
ովանք բարեկամ և ոչ թշնամի համարին զա-
սոնք. բայց պատմահայրն Յունաց (Երուստ)
և մեր պատմահայրն (Մ. Խորեն.) զՀայս և
զՊարսս պաշտակիցս և թշնամիս Մարաց ցու-
ցընեն. և ինչպէս Պարսք իրենց յիշուող
Ափգանակայ հակառակորդ և սիւղթող հուշ-
կեն, այսպէս և Հայք իրենց յիշելի Տիգրա-
նը. որոյ վրայ երգուած յիշատակաց մաս մի
աւանդէ խորենացի (Ա. Ին-Վ.) ըստ հին վի-

պատմութեան Հայոց, որոյ մէջ խառնուած
կամ յաւելուած էին և վահագնի քաջու-
թիւնք, և անկէ դուրս այլ պէտպէս աւան-
դութիւնք: Այսպէս է և Անանիա Շիրակա-
ցոյ յիշածն յԷ դարու. « Ի խիստ ձմերանի՝
» վահագն նախնի Հայոց՝ զողացաւ զյորդ
» Բարշամայ Ասորեստանեայց նախնոյն. զոր և
» մեք սովորեցաք բնախօսութեամբ՝ Յարդ-
» զողի հետ անուանել: »: Այս յիշատակս շատ
աւելի հին ցուցընէ զվահագն քան զՏիգրան,
և իբր Երուան ժամանակակից: Հնդկից այլ
նման իմն աւանդութիւն ունին. Պոնիս կամ
Վալա անուամբ Ասորի մի կու գողանայ չա-
տուածոց նախիրը և կու փակէ քարայրի մի
մէջ. ինչդոս չաստուած՝ օգնութեամբ Մորկաց
(Մարուտ) և առաջնորդութեամբ Մարամայ եղ-
նիկին՝ կու բանայ քարայրը և կ'արձրկէ ա-
նասունները:

Վահագնի՝ հնդկային առասպելաց հետ
ուրիշ նմանութիւնները յիշեցինք արեգակն
պաշտման մէջ, և նոյն իսկ անունն այլ
վահու-Ալին. մեր հին գրուածի մի մէջ
վահահագն կուռի մեր զիցազն և մէկ հին
վարդապետի վկայութիւնն, թէ « Ոմանք զա-
» ռեգակն պաշտեցին և վահագն կոչեցին ».
և այսոր յարմար վիպասանից երգածն, Երկ-
նէր հրկին և Կարմրիկ եղեգնիկն. որոյ նման
գարձեալ ուրիշ ազգաց, ինչուան Չինաց, ա-
ւանդութեանց մէջ այլ գտուին՝ եղեգէ, լո-
տոսէ կամ ուրիշ բոյսէ մի բնօպայուած չա-
տուածներ: Շատ զարեւր վերջը վաղարշակայ

Յ. Օրինակի մի մէջ փոխանակ Բարշամայ
« Բարշամայ՝ Ասորոց նախնոյն », գրուած է:

ատեն Հնդկաց քուրմերու զալն ի Հայս նոր շատուածներով, փաստ մ'այլ կ'աւելցընեն վահագնի հնդկային յարընութեան. որուն մեհեանքն այլ նոյն հնդկի անուամբ վահեմ վահեմ կոչուէին, պաշտօնեայքն՝ Վահեմու-նիք (Βασημος ըստ յոյն Ագաթանդեոսի)։

Մեր աշխարհակալ Արշակունիք՝ որ աւելի շատուածակալք կոչուելի են, ի Յունաստանէ բերած կոոց և Հայոց աւանդութիւններն այլ-լայլելու համար, վահագնին այլ նոյնպէս ը-նել տուին. այսոր սեփականեցաւ Հերակլի անդրին, հռչակաւոր Սիլվաւսայ և Էրետացի Դիոյնիսիոս¹ պղնձաձող ոսկէզօծ ձեռագործն, զոր վահեմունիք իրենց Վիշապաբազ վահագն համարելով կամ յարմարելով՝ կանգնեցին ի Յաշտիշատ Տարօնոյ, Անհատայ և Ասողկան մեհեանից քով՝ այսոր այլ նուիրելով երրորդ մի, (վահեմիւհեան կամ վահեմվահեմ), « մեհեան մեծագանձ, լի ոսկով և արծա- » թով, և բազում՝ նուէրք մեծամեծ թա- » զաւորաց ձանեալ անդ, ութերորդ պաշտօն² » հռչակեալ »։ Շատ զժարութեամբ կործա- նեց Լուսաւորիչն այս կուռքս, վասն զի Հնդկաց սերունդ քուրմք՝ յամառեալ պաշա- պանէին։ Բայց եթէ Հնդկիք իրենց Ալինին համարելով պատուէին զսա, և թէ Վիրք նախ սկսան պաշտել բնական մեծութեամբ մարդոյ՝ արձան մի կանգնելով, ըստ Խորե- նացոյ, և թէ հին Պարսք այլ ըստ դիւան- կանի միոյ՝ Վերեբրակնա? կոչելով ի զան- դիկ գիրս, սակայն Հայք իրենց սիրեալագոյն և մեծագոյն դից մէկն ճանչնային զսա. ինչ- պէս յայտնէ և հրովարտակն Տրդատայ, յետ Արամազդայ և Անհատայ մաղթելով ազգին, « քաջութիւն հասցէ ձեզ ի քաջն վահագնն »։ զոր հարկ է և Արիսի փոխան համարել, վասն զի ուրիշ պատերազմի շատուած յի յիշուիր Հայոց։

1. Պլինիոս կու յիշէ այս ճարտարաց ձեռա- գործը, բայց մարմարին քարէ կ'ըսէ և Յունաց Արիսն քաղաքի մէջ կանգնած՝ ուրեմն տարբեր է Խորենացոյ և Ագաթանդիսի յիշածէն։

2. Եթէ այսպէս ութերորդ կարգաւոր է և ոչ եօթներորդ, ապէս առաջ յիշուած մեծ մեհեան- քն են համարուելու եօթն։

Տարօնէ զուրս՝ վահագնի մեհեան մ'այլ յիշուի Սկիւեական գիւղ Տոսպայ, որ նոյն վահեմիւհեան անունը լսեցընէ, ինչպէս և որոշակի կ'ըսէ Թովմ. Արծրունի. « քանզի » էր և տեղին այն յառաջագոյն տեղի մեհե- » նից վահեմիւհեանին »։ Այս պատմիչս յիշէ և ի փոքր Ալլակ գաւառի մեհեան մի Հե- րակլի, Բ Արաշիսէ կանգնած, և համա- րելի է վահագն։ Հերակլի դիք յիշուին և ի Սալարունիս Գերջան գաւառի, Տրդատայ օրերուն, Ասկիւեպանս դից հետ, որոց մեծա- հանդէս տօնք կատարուէին այն տեղ, բայց այստեղ թերեւս բուն յունական դիք էին։

Վահագնի բնիկ պաշտօնեայ քուրմք՝ իւր ցեղէն կամ ի Հնդկաց սերուած կարծուին, վահունիք, վահեմունիք կամ վահունիք կո- չուած, որոց յանձնեց Վաղարշակ այդ պաշ- տօնը, և իրենց ցեղն այլ նախարարաց կար- գին բարձրացուց, թէպէտ առ ժամանակ մի զրկուեցան պատուէն՝ հրամանաւ Տիգրանայ, որուն չհարցընելով՝ Հերակլի անդրին կանգ- ներ էին ի Յաշտիշատ, և իրենց գեղն այլ զրուեց նա յարբունիս։ Իսկ Ս. Գրիգոր բա- զինները վերցընելով՝ առաջին եկեղեցւոյ տեղ ըրաւ, և քրմաց տեղ վերակացու դրաւ զՍ. Դանիէլ ծերունին, իրեւ իր փոխանորդ, և փոխան վահագնի տօնից՝ սահմանեց Յովհ. Էպրապետի և Ս. Աթանաղիոսեայ եպիսկո- պոսի տօն՝ Սահմի ամսոյ եօթին, որոց նըշ- խարաց մասն դրաւ ի հիմն եկեղեցւոյն։

Յետ ջնշուելու վահագնի պաշտաման՝ դեռ իր վրայ հին լիպաւսանից հիւսած երգերն կու լսուէին ինչուան մեր Թարգմանչաց օրերում. և սորա համարձակ վահագն գրէին զՀերակլ՝ նա և Ս. Գրոց Թարգմանութեան մէջ։ Ան- մոռաց մնաց և ծրի կաթին համաստեղու- թեան՝ Յարդգողի հետ կոչեն, որ կ'ըսուի առ մեզ և Հեծանոց, իբր թէ հեծանոց փայտին շալկած էր զյարգին. այս առասպելս օտար ազգաց և ինչուան Թուրքաց մէջ մնած ըլլալն յայտնի է. իրենք այլ նոյնպէս կո- չեն զհամաստեղութիւնն այն, Սաւանն Խո- լոս։ — Ժամանակի վերաբերեալ հաւատոց վրայ խօսելով՝ յիշեցնիք որ ամսոց 27դ օրն նուիրեալ էր կամ այն օրուան պահապանն էր վահագն։

վահագնի պատճառաւ՝ թէ այս տեղ թէ յառաջ՝ շատ անգամ յիշելով Հնդկային դի-
ցաբանութեան այլ հայկականին հետ խա-
նութիւնը, հարկ է որ յիշեմք հիմայ և ինչ որ
իրբ ստոյգ աւանդեն պատմիչք մեր այն կող-
մէ եկած զոյգ մի դից կամ պիցագիտեցեաց
համայն, և հասարակօրէն Դեմետր և Գի-
սանէ կոչուելոց, թէ և անունին այլապիւ
է, և չեն յիշուած ոչ ի Խորենացոյ և ոչ
յԱգաթանգեղոսէ, այլ ի յատուկ պատմիչ
Տարօնոյ (Չենսիբայ), ուր որ պաշտուէին
այս եկամուտ դիք. և ըստ պատմութեան
կամ զրուցաց՝ եղբարք էին և աշուականք
ի Հնդկիս, որոց Դինարսէ թագաւորը՝ սպան-
նել կ'ուզէին. այլ երբ իրենց խորհուրդն
յայտնուեցաւ՝ փախան եկան ի Հայս, մինչ
վաղարշակ նոր հաստատէր Հայ-Արշակունեաց
թագաւորութիւնը։ Սա զնուկնեցաւ զանոնք
և իրենց երկիրներ տուաւ Ապարանեաց և
Տարօնոյ գաւառաց մէջ, ուր բաց ուրիշներէ՝
չինեցին Օձ կամ վիշապ քաղաքը կամ
աւանը, և օձակերպ կուռք մի կանգնեցին,
ուրիշ կուռքեր այլ յԱշտիշատ, և իրենց
հայրենի ծիսով պաշտէին։ Քանի մի տարի
վերջ՝ Վաղարշակ՝ կամ Հնդկաց թագաւորին
դրամամբ կամ ուրիշ բանով յանցատր զըս-
նելով զանոնք՝ սպանեց, բայց երկիրնին
թողուց անոնց որբոց։ Ասոնք՝ Էդառաս և
Մեդոտի՝ որիք Գիսանայ, և Հոսեան կամ
Հոսեմ որդի Դեմետրի՝ մէկ մէկ գեղ շինեցին
և կոչեցին իրենց անուամբ, ինչպէս ինչուան
հիմայ այլ ստոյգ այսպէս կոչուին, (բայց
ինչ պատճառաւ կոչուին. չէ ստոյգ)։ Իսկ ի
յիշատակ իրենց հօր՝ Աշտիշատի քով Քարբէ
լեան վրայ անոնց քարեղէն արձաններ
կանգնեցին, Տարօնոյ և Պալունեաց գաւ-
ռաց միջոցում. դարձեալ երկու պղնձէ ան-
դրիններ այլ, Գիսանի՝ 30 կանգուն բարձր,
Դեմետրին 15 կանգուն, և անոնց մեհեան-
ները պահողաց և պանդխտից համար 12
գեղ նախիրեցին. իրենց որիք և ցեղն այլ
քուրմ և պաշտօնեայ դրին իրենց աստուա-
ծացուցեալ նախնեաց, որք և յորդոց յորդի
յալօրգարար պահէին և պատուէին այլ տե-
ղուանքը։ Այս է պատմական աւանդութիւնն.
պատմական կ'ըսեմ՝ զրաւոր և յանուն պատ-

միջի ըլլալով, բայց շատ անհաւանական և ան-
յարմար մասամբք, եթէ և ստոյգ հիմ մի
կայ։ Յետ 400 և աւելի տարիներու՝ ուրիշ
Հայոց կոց հետ զատնք այլ կու զայ կոր-
ծանելու՝ Ս. Գրիգոր, բայց շատ զժարու-
թեանը և պատերազմելով, Տրդատայ զօրաց
օգնութեամբ, ինչպէս մանրամասն պատմոյի
յանուն Չինորայ՝ ժամանակակից Ասորոյ-
ն և անոնց փոխան կանգնի Մշոյ պարծանք
Ս. Կարապետն. բայց յամառ կռապաշտ և
հայրենապաշտ քրմորդիքն զժարաւ ընդունե-
ցան զգրիստոնէութիւն, և երկար առնէ՝ զոնէ
իրենց նախնեաց յիշատակ մի պահել շա-
նային, ինչպէս Գիսանէի անուանքն՝ անոր
շատ գիտաւոր (մագոս) ըլլալուն համար՝ չէին
ուզեր իրենց մագերն այլ կորել, և երբ
ստիպուեցան կորելու, մէկ երկու փունջ թո-
ղուին երկայն. զոյներնին այլ սեւկակ՝ դեռ
գիրենք կ'որոշէր ի բնիկ Հայոց։

Այս աւանդութիւնները կատարեցնելով կու
յայտնուին հնդկային հետք. Գիսանայ ա-
նունն և իմաստն այլ զուգուի. վասն զի
հնդկերէն այլ գէս զնոյն հայերէնը նշանա-
կէ. անոնց Քրիշնա յատուածն այլ Գեսառա
անուանի, որ է ըսել Գիսաւետ, գիտաւոր։
Գեսան անուամբ չար Քաջ մ'այլ կար ի
Հնդկիս, որ երբեմն մարգակերպ երբեմն ձիա-
մարդ կամ ձիացու երեւնալով՝ շատ փա-
կ'ընէր, մինչև սպանեց զնա յատուածն
վիշնու. Հաւանթէն այս յատուածք էին պաշ-
տուածքն ի Տարօն, քան թէ առ Վաղար-
շակ փախստեայ եկողքն. թերեւս և վիշնու
անունն այլ խառնուած է ի պաշտեցեալ վի-
շապա տեղւոյն, իսկ Դեմետրի անունն՝ զոր
հիմայ Դրսևտր գեղն պահէ, հաւանթէն
լսեցնէ Հնդկաց երրորդութեան Տրիսնոտրի
յատուածքը, (որք են Բրահմա, Վիշնու և
Սեւա)։ Դեմետրի որդւոյն անունն այլ որ
Հոսեմ զըսած կայ, յիշեցնէ զՀոսամա կամ
Ռամա յատուածն, որ նոյն ինքն վիշնու է
եօթն անգամ մարմնացեալ։

Ասոնց հետ հարկ կ'ըլլայ անգամ մ'այլ
յիշել քանի մ'անգամ արդէն յիշուած և
վահագնի լծորդ հնդկային Ալեքիս հոյ շա-
տուածն և արեւակերպ փխպսանեալն ի Հայոց
(Հա. ԾԲ. երես 195), Մեր ոչ շատ ծանօթ

այլ բաւական հին Միմեռն անուն վարդապետ մի՝ քրմաց և իրենց նիգականցաց պատե-
րազմը յիշելով Տրդատայ զօրաց հետ, այս-
պիսի միջնկէ բան մի գրուցէ. « Ուստի և
» Գեղեցիկն Ագնիա՝ կրկին, ասեն, զերիս
» աւուրս (ի) մարտ պատերազմին կացեալ ».
կարծեմ ըսել է, թէ քուրմերն կ'ըսէին որ
իրենց գեղեցիկ Ագնիան երեք կամ վեց օր
պատերազմեցաւ Հայոց զօրաց հետ. և թէ
սա էր պաշտուածն ի Տարօն՝ քան Յունաց
համանունն Աղնոս 'Αγνός կոչուած Արտեմիսն
ողջախոհն, կամ սրբասերն (ἁγνή) իօիս :
Միթէ և այն աղբերաբուղի տեղին՝ որոյ
համար կ'ըսէ պատմին (Զենոր), թէ « ին-
նակեան կոչն տեղոյն Հնդկք և Պար-
սիկք », Ալին անունը չի՞ բովանդակեր՝ այս
անուամբ : — Հնդկաց գիցաբանութիւնն և
լեզուն մաղբիւրով՝ գուցէ նոր լոյս ծագէ այս
Տարօնոյ կողմերում պաշտուած կոց և Գի-
տանէի ու Դեմետրի վրայ :

ԳԻՔ ՎԱՆԱՏՐԻ ԵՒ ԱՄՈՆՈՐԱՅ. — Այս-
րաւոյ ընդարձակ և գեղեցիկ Բագրեւանդ
զաւուրի և դաշտի մէջ՝ էր Հայոց գլխաւոր
գիցապաշտութեան կեդրոն մի, ըստ պատ-
շանին Բագաւան կոչուած, իբրեւ Դիոսպոլիս
(աստուածաբաղաբ) յունական. ուր՝ եթէ և
մեծագոյն շատուածոց բազմիք կային՝ բայց
յատուկն և յաճախեալ էր Վանատրի գից-
որոյ անունն միշտ այսպէս սեռական հոլովով
հանդիպի ի գիրս, ուստի կրրնար կարծուիլ՝
թէ Տրի (Տիր գից) և Վանի բարդութիւն մի
ըլլայ. բայց հասարակօրէն համարուած է Վա-
նատուր, իբրեւ հիւրընկալ հիւրասէր, օտա-
րաց և պանդըխտոց ընդունող. միով բանիւ
ըսա բանի Ս. Գրոց, (Բ Մակ. Զ. Զ.) նը-
ման Յունաց « Հիւրասէր Որմզդական դիցն
Վանասարի », այսինքն Արամազդայ (Ξένιος
ըստ Յունաց, Hospitalis Լատինաց). և զի
իր ասոն կատարուէր ի տարեգլխի Հայոց ի
Նաւասարդի, և երկրին ամեն կողմէն մեծ
բազմութիւն մարդկան հօն կ'երթար, հարկ
էր շատ իջեւաններ գտնել, և ըստ այսմ
յարմարի շատուածոյն այդ անունն. և թուի
թէ ուրիշ շատ կողմեր դժուար և լեռնոտ
նամբաներու վրայ շինուած իջեւանքն այլ

նուիրեալ ըլլան այս գից, որք և ի յետին
ժամանակս փոռախալ կամ փոռկա կոչուին,
կարաւանատուն և կրպակ նշանակելով, այլ
ժազուժն բառին անծանօթ է ինձ. եթէ չէ
պարսկերէն Պիաքքեհտ որ միանգամայն կա-
տուն և պանդոկ նշանակէ, քչէք և ոչ միայն
ի կապաշտութեան ժամանակս այլ աւելի ի
քրիստոնէութեան՝ հաստատուած են այսպիսի
շէնք, և հարիւրաւորք ի Մեծէն Ներսիսէ,
ըստ պատմաց իր վարուցն : — Նոյն և մի՝
թէ տարբեր էին Ամանորայ դիքն այլ, հա-
ւաստի չէ. և ոչ անոնց կամ անոր կերպա-
րանքն և նշանակք. Ազաթանգընս՝ քանի
մի առողբով յիշէ, բայց ոչ պարզաբան (ըստ
հայ թարգմանութեան), « ի ժամանակի Դիցն
» Ամանորայ՝ ամենաբեր նորոց պողոց տօնից
» Հիւրընկալ դիցն Վանատրի, զոր յառաջա-
» գոյն իսկ ի նմին տեղում պաշտէին՝ յու-
» րախութեան Նաւասարդ առաք », որ է
առաջին օր տարւոյ, կադանդն Հայոց. և
յայտ է որ այս տարին հաստատուն արեգա-
կան շրջանաւ էր, որպէս զի միշտ զարնան
կամ մանաւանդ ամառուան եղանակին հան-
դիպի, երբ պտուղք այլ հասունացեալ կ'ըլ-
լան, և ըստ այսմ կու վայլէր որ այդ Ա-
մանորաբեր շատուածն՝ Լատինաց Պոմօնա
(Pomona) դիցուհոյն փոխանն ըլլայ, կամ
իր փեսային Վերտումնոսի՝ (Vertumnus),
որ էր պարտիզաց և պահիզաց պահապան, և
կերպարանէր գեղեցիկ՝ ծաղկապսակ երիտա-
սարդ մի, պտուղներ և եղջիւր առատութեան
ի ձեռին, նոյնպէս և Պոմօնա՝ գեղեցիկ յա-
ւերժահարուն՝ սրթով և օղկուզներով պսակեալ
և նոյն առատութեան կամ ամենաբեր եղ-
ջիւրն ի ձեռին : Եթէ չեմք կրրնար հաստա-
տել՝ գոնէ կրնամք վայելուչ ըսել որ Վանա-
տուրն և Ամանորայ դիք այլ հարսն ու փե-
սայ ըլլան Հայոց այգեաց և պարտիզաց, և
գուցէ միւս յունական կոց հետ՝ ասոնց այլ
պատկերքն գերուած բերուած այս տեղ : Յի-
շեալ յետին շատուածքն՝ սիրելիք Լատինաց՝
Եւտարպեաց առնուած էին, իսկ Ետարպե-
անտարախոյս յարեւելեայց, և որպիսի՝ ա-
րեւելեայց : — Հասարակ է գրեթէ ամե-
նայն ազգաց և առկաց միշտ հիմայ՝ ըստ
եղանակի իրենց երկրին՝ այսպիսի ծաղկանց

և պտղոց տօն և ուրախութիւն կատարել. և ի Հայս այլ տեղ տեղ տարւոյն վերջի օրը Մարգարէի կոչեն, որ ըստ այժմու գործածուած տոմարի՝ անյարմար է, և ոչ միայն յարմար Հայոց Նաւասարդին, այլ և հաստատող այն աւանդութեան:

Այս տարեգրից և առաջին ամսոյ անունն, ինչպէս շատ անգամ բացատրուած է, ոմանք կարծէին թէ Քաղղէից տօմարը նորոգող Նաւասարդի մ'անուամբ ըլլայ. (Թողունք Նաւասարդին տրուած մեկնութիւնը). բայց լեզուա-

ղէտք ստուգեն կամ ըստ զանդիկ Պարսից Նաւա-Սէրհաւա, որ ճիշդ Ամանոր, նորամ' ըսել է, և կամ մանաւանդ ըստ Հընդկաց Նաւա-Սարսուս, Նոր ջրոց տօն: Գիտեն՝ ամենքն ինչ որ վարդապետի տօնին արտաքին հանդէպ կատարուին ջրոց նորակմամբ՝ առ մեզ, նոյնպէս և ի Պարսս իրենց նոր տարւոյն. յայտ է եւս զի վարդապետն՝ այժմ տօն Աւակերպութեան Քրիստոսի, Նաւասարդ ամսոյ առջի օրերուն հանդիպի: (Շարայարեյի).

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՐԲԱԽՍՍՈՒԹԻՒՆ (HAGIOGRAPHIE) ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԵԱՑ

ԵՒ ԱՌԱՆՋԻՆ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ

Ա

Քրիստոսական կրօնից և երկնահրաւէր վարդապետութեան զէմ յարուցուած հալածանաց բռնութիւն՝ Հռովմայ կայսերաց հրամանաւ, իրենց տէրութեան ընդարձակածաւալ սահմանաց, և կայսերանիստ ոտանիւն մէջ ըլլալով, բնական հետեանքով այն մեծ քաղաքը, քրիստոնեայ աշխարհին համար կեդրոն մը պիտի ըլլար, ուր նախ պիտի հաւաքուէին, և ապա փնադուէին և օտուժնասիրուէին՝ սրբոց մարտիրոսաց, յարեւելս և յարեւմուտ, ուր կ'իշխէին և կը հրամայէին Հռովմայեցիք, վարուց և վկայական հանդիսից նախնական հետք և ստուգապատմ' վաւերականք: Լուրջ և ծանրակշիռ վրկայութիւնք նախնի քահանայապետական տաւրեղութեանց կ'աւանդեն, թէ սուրբն Եղեմոս՝ կամ անմիջական և կամ երկրորդ յաջորդ առաքելապետին, պատուիրեր ու սահմաներ էր Հռովմ քաղաքին չորեքտասան բաժանմանց կամ թաղից մէջ՝ եօթն նոսարք,

որոնց զործն և պաշտօնն պիտի ըլլար՝ խընամբով և հաւատարիմ զգուշութեամբ հաւաքել՝ իւրաքանչիւր թաղի հասարակութեան մարտիրոսաց վկայութիւնն կամ գործերը (ձեռնագրեր): Ականատես վկայից բերնով աւանդուած, նոսարաց ձեռքով, և տիրոնեան սղագրութեան զիւրին ճշգրտութեամբ զրի առնուած, ամեն եկեղեցեաց և գետնազամբանաց մէջ ժողովուած հաւատացեալներէ վերաքննութեամբ արձանագրուած այս գործերը, արիւականք և երկնահրաւէր, կը մատուցուէին առ արքայան քահանայապետս. « որոց եւանդիկն հաւատոց արգասիք են, կ'ըսէ Քահանայապետական մատենակն (Liber Pontificalis) այս նուիրական գրոց բազմութիւնք »:

Որչափ ալ ուզէ մէկը տարակուսական ենթադրել զստուգութիւն այս վկայութեան, կամ սարբեր իմաստ տալ անոր, առկայն նոյն ժամանակէն քիչ մ'ալ վեր ելնելով, դիւրին է գտնել նաև մինչ ի պրակս